

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.11>

ВИКОРИСТАННЯ РЕЦЕНЗІЇ НА ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Зінковський І.П.,

доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,

адвокат

ORCID: 0000-0002-2867-3245

Зінковський І.П. Використання рецензії на висновок експерта у кримінально-процесуальному доказуванні.

У статті розглянуто дискусійне теоретико-прикладне питання: використання рецензії на висновок експерта у кримінально-процесуальному доказуванні. У доктрині та на практиці загалом склалися протилежні підходи про допустимість такого рецензування: від категоричного заперечення для цілей доказування до визнання такої можливості та формулювання пропозицій щодо удосконалення нормативної регламентації рецензування.

Розглянуто позиції Касаційного кримінального суду з питань рецензування та підходи у вироків судів.

Наведено ряд аргументів щодо недопустимості виключно формального підходу до оцінки можливості використання рецензії на висновок експерта у доказуванні.

Обґрунтовано, що питання використання у доказуванні рецензії на висновок експерта має складнощі через наявність Порядку проведення рецензування висновків судових експертів, затверджений Наказом Міністерства юстиції України 03 лютого 2020 року № 335/5, який забороняє рецензування з метою спростування чи підтвердження висновків. Разом з тим, цей Порядок є підзаконним нормативним актом, не входить до складу кримінального процесуального законодавства, а отже, не має впливати на оцінку можливості використання рецензії у доказуванні. Кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість не погодитись з висновком експерта, що можливо зробити у різних формах, у тому числі надати дані, які підтверджують відповідність / невідповідність методикам, достатності зразків, коректності питань тощо. Це може реалізовуватися і шляхом надання рецензії, яка, маючи таку інформацію, відповідає ознакам документа як джерела доказів. Тому оцінка документа з назвою «рецензія» задля забезпечення обґрунтованості процесуального рішення має бути не формальною з покликанням на підзаконний нормативний акт (що фактично є відмовою у дослідженні даних, які можуть свідчити на користь захисту), а сутнісною, тобто має бути проаналізовано зміст та надано оцінку висновку експерта з урахуванням рецензії. При цьому мають бути враховані дані стосовно компетентності носія спеціальних знань, який надав рецензію. Рецензія не може бути ні за яких умов ототожнена з висновком експерта.

Ключові слова: висновок експерта, джерело доказів, доказування, оцінка доказів, рецензія, процесуальне рішення, функція захисту.

Zinkovsky I.P. The use of the review of the expert's findings in criminal procedural proving.

The article deals with a controversial theoretical and applied issue: the use of the review of the expert's findings in criminal procedural proving. In doctrine and practice, there are generally opposing approaches to the admissibility of such a review: from a categorical denial for the purposes of proof to recognition of such a possibility and formulation of proposals for improving the regulatory framework for review.

The author examines the positions of the Criminal Court of Cassation on the issues of review and approaches in court judgments.

The author provides a number of arguments regarding the inadmissibility of an exclusively formal approach to assessing the possibility to use the review of the expert's findings in proving.

The author substantiates that the issue of using the review of the expert's findings in evidence is complicated by the Procedure for Reviewing Forensic Expert Findings approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine No. 335/5 dated 03 February 2020, which prohibits reviewing for the purpose of refuting or confirming the conclusions. At the same time, this Procedure is a subordinate regulatory act, not part of the criminal procedure legislation, and therefore should not affect the assessment of the possibility of using a review in proving. The criminal procedure legislation provides for the possibility to disagree with the expert's findings, which can be done in various forms, including

providing data confirming compliance/inconsistency with the methods, sufficiency of samples, correctness of questions, etc. This can also be done by providing a review, which, with such information, meets the characteristics of a document as a source of evidence. Therefore, in order to ensure the validity of the procedural decision, the assessment of a document entitled 'review' should not be formal with reference to a bylaw (which is actually a refusal to examine data that may be in favour of the defense), but substantive, i.e. the content should be analyzed and the expert's findings should be assessed taking into account the review. In doing so, the competence of the expert who provided the review must be taken into account. A review cannot under any circumstances be identified with an expert's findings.

Key words: expert's findings, source of evidence, proving, evaluation of evidence, review, procedural decision, defense function.

Постановка проблеми. Одним з джерел доказів, прямо передбачених КПК України, є висновок експерта. Кримінальне процесуальне законодавство практично не встановлює особливостей перевірки такого висновку, окрім можливості допиту експерта слідчим суддею, судом. В силу того, що висновок експерта ґрунтується на його спеціальних знаннях, учасникам кримінального провадження на практиці непросто дослідити висновок експерта та оцінити його обґрунтованість. Тому нерідкими на практиці є ситуації, коли сторона захисту залучає експертів для рецензування висновків експертів.

Стан опрацювання проблематики. Різні аспекти рецензування висновків експертів досліджують Г. Авдєєва, Й. Бучинський, Є. Демидова, О. Дудченко, К. Латиш, О. Лук'янчук, О. Назаров, К. Шуневич, М. Щербаковський, Ю. Ярослав та ін. Аналіз цих праць свідчить про те, що у доктрині та на практиці загалом склалися протилежні підходи про допустимість такого рецензування: від категоричного заперечення для цілей доказування до визнання такої можливості та формулювання пропозицій щодо удосконалення нормативної регламентації рецензування.

Зважаючи на те, що питання допустимості використання рецензії на висновок експерта у доказуванні має важливе практичне значення, важливим є визначення правової природи рецензії на висновок експерта та можливостей використання її у доказуванні. Тому **метою статті** є визначення можливості використання рецензії на висновок експерта у кримінально-процесуальному доказуванні.

Виклад основного матеріалу. У КПК України немає терміну «рецензія» для висновку експерта. Утім, цей термін, як і процедура, передбачені у підзаконному нормативному акті. Порядок проведення рецензування висновків судових експертів, затверджений Наказом Міністерства юстиції України 03 лютого 2020 року № 335/5 (далі – Порядок), передбачає, що метою рецензування висновків судових експертів є вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їх висновків. Рецензування не проводиться з метою спростування чи підтвердження висновків. У змісті рецензії зазначається: інформація щодо відповідності вимогам нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності; інформація щодо відповідності методикам проведення судових експертиз, застосованим експертом під час проведення дослідження, іншим встановленим вимогам; інформація щодо відповідності висновків результатам дослідження та поставленим питанням; якщо встановлено, що висновок містить порушення, у рецензії зазначаються положення нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності, методик проведення судових експертиз, інших встановлених вимог яких не дотримано під час складання висновку [1].

Тлумачення цих положень вказує про те, що цей підзаконний нормативний акт виключає рецензування для мети спростування чи підтвердження висновків, хоча зміст рецензії по суті має містити перелік порушень та недоліків, якщо вони мають місце у висновку. Суб'єктами рецензування визнані співробітники науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, які мають кваліфікацію судового експерта з тієї експертної спеціальності, за якою складено поданий на рецензування висновок, та не менше ніж трирічний стаж практичної роботи судового експерта.

У доктрині та на практиці є прямо протилежні розуміння допустимості рецензування з метою надання рецензії для спростування висновку експерта натеper та перспектив розвитку законодавства.

В. Бажанюк пише, що «рецензії» спеціаліста, який був залучений стороною кримінального провадження, не можуть бути офіційно використані в судовому процесі з огляду на наступне: рецензія не є процесуальним документом, який містить положення з процесуальних питань, і тому не може бути прийнята і врахована судом при постановленні рішення; рецензія містить лише суб'єктивну думку певної особи щодо оцінки висновку експерта, який є джерелом доказів; метою «рецензентів» може бути безпідставна дискредитація авторитету й професійної репутації судових експертів з метою надання підстав для сумнівів у достовірності їх висновку та призначення додаткової або повторної експертизи в інтересах іншої сторони кримінального провадження; відсутні гарантії не-

залежності залученого «рецензента», його незацікавленості та неупередженості (адже найчастіше рецензії надаються на замовлення сторони) [2, с. 104]. О. Лук'янчук також висловлює позицію про неможливість подання рецензій на висновок судового експерта як належний і допустимий доказ, оскільки метою рецензування висновків експерта є вдосконалення його професійної майстерності, підвищення якості та обґрунтованості його висновків; воно не проводиться з метою спростувати чи підтвердити висновки експерта, а рецензія не може бути використана як джерело доказів у будь-якому виді судочинства; практика подання учасниками судового процесу рецензій на висновки судових експертів, а також прийняття на їх основі рішень про призначення додаткової чи повторної експертизи суперечить законодавству України. З позиції закону, рецензія на висновок судового експерта має розглядатися судом як неналежний та недопустимий доказ і не повинна братися до уваги [3, с. 43].

Натомість, Й. Бучинський, навівши конкретний приклад у кримінальному провадженні, пише важливість такого інструменту захисту бізнесу як рецензія на висновок експерта. На практиці адвокатів об'єднання безліч таких фактів. Зазначений Порядок – це тільки підзаконний акт. В цьому випадку він сумнівно аргументований та унормований. Чинне законодавство не містить жодної норми, яка забороняла б рецензії на висновки експертів. До того ж аналогічні за змістом документи, які піддаватимуть критичному аналізу сумнівні висновки експертів, можуть містити іншу назву (наприклад: «Висновок спеціаліста», «Пояснення спеціаліста» тощо). Рецензія на висновок експерта або висновок експертного дослідження, виконана фахівцем, який має наукові або інші спеціальні знання у відповідній галузі, хоча і не є співробітником спеціальних державних експертних установ, безсумнівно, вважається документом, процесуальним джерелом (засобом встановлення) доказів у будь-якому судовому процесі (в тому числі у кримінальному) [4]. Ці позиції стосуються сучасного стану регламентації рецензування і, як видно, є протилежними, оскільки, з одного боку, відображають підзаконний сегмент регламентації, з іншого боку – реальні позитивні практики використання рецензій.

Є і інші підходи, орієнтовані скоріше на майбутню можливу регламентацію з урахуванням вже наявної практики використання рецензій [5; 6; 7, с. 15].

Питання використання рецензій у доказуванні розглядається і ККС ВС. Ним висловлено такі позиції:

- рецензія по своїй суті не може бути доказом у розумінні ст. 84 КПК, якщо містить спростування висновків експертизи, оскільки рецензент не несе жодної відповідальності, крім моральної за свої міркування стосовно оцінки висновку експерта, щодо його правильності й обґрунтованості. У будь-якому випадку рецензія має інформативний характер і є суб'єктивним твердженням рецензента. У контексті цього кримінального провадження суд сприйняв рецензію не як єдиний доказ сторони захисту про неналежність висновків судово-психологічних експертиз із застосування комп'ютерного поліграфа, а в сукупності з іншими фактичними даними кримінального провадження [8];

- рецензування висновків експерта не є процесуально дією і складений за його результатами документ не має доказового значення. В розумінні кримінального процесуального закону рецензія не є тим засобом, який спростовує висновок експертизи, оскільки інститут рецензування висновків судових експертів є формою внутрішньовідомчого контролю за якістю експертної роботи. При цьому, експертиза № 404 Одеського обласного бюро СМЕ проведена на підставі матеріалів, до яких спеціалісти в галузі судово-медичної експертизи Національного медичного університету ім. О. Богомольця не мали доступу. Їх висновок, який є рецензією на висновок судового експерта, в аспекті приписів ч. 2 ст. 84 КПК не є процесуальним джерелом доказів. Особи, які його склали, не несуть жодної відповідальності за свої міркування щодо оцінки висновку експерта, його правильності й обґрунтованості, за хибність таких тверджень. Вони висловили особисту суб'єктивну думку у спосіб і формі, на підставі якої суд не має права встановлювати наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [9];

- відповідно до Порядку проведення рецензування висновків судових експертів, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 03.02.2020 № 335/5 – підставою для рецензування висновків судових експертів, проєктів висновків – є договір або план щодо підготовки (стажування) фахівця, який має намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта, тому рецензування висновків судових експертів не є метою спростування чи підтвердження цих висновків, а запроваджене з метою визначення рівня підготовки фахівців, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта. За таких обставин, апеляційний суд обґрунтовано зазначив про те, що рецензія, на яку посилається захисник, не є джерелом доказів, передбачених КПК України, а є суб'єктивною думкою особи, яка її склала, тому місцевий суд дійшов правильного висновку про відсутність підстав для призначення комісійної судово-медичної експертизи [10].

Аналізуючи цю практику, звернути увагу на те, що, з одного боку, заперечується процесуальне значення рецензії як джерела доказів (і дійсно, такого окремого джерела доказів у КПК України немає), з іншого – є випадки, коли вона сприймається для оцінки обґрунтованості висновку експерта. Зокрема, йдеться про ситуацію, коли ККС ВС зазначає, що суд сприйняв рецензію не як єдиний доказ сторони захисту про неналежність висновків судово-психологічних експертиз із застосування комп'ютерного поліграфа, а в сукупності з іншими фактичними даними кримінального провадження [8]. У вирокі у цьому ж провадженні суд вказав, що «суд вважає неналежними доказами сторони обвинувачення проведені по провадженню судово-психологічні експертизи ..., оскільки чинним КПК України не передбачена можливість перевірки правдивості показів особи на поліграфі (детекторі брехні). Результати перевірок на поліграфі мають орієнтовне значення в процесі побудови версій під час досудового слідства, а не доказове значення в судовому розгляді» [11]. Але цей випадок скоріше винятковий, про що свідчить дослідження вироків у провадженнях, де подавалися рецензії.

Рецензії досліджуються судами [12–16], утім, у ряді випадків суди посиляються на Порядок та вказують або на неналежність та недопустимість рецензій як доказів [17; 18], відсутність доказового значення [19] або про те, що не беруть ці рецензії до уваги [20; 21]. У одному з вироків було зазначено: щодо тверджень сторони захисту, що цю рецензію необхідно сприймати як висновок спеціаліста, то у розумінні статті 298-1 КПК України, висновок спеціаліста не є доказом у кримінальному провадженні щодо злочинів, а відтак не може підтверджувати чи спростовувати обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачені ч.1 ст. 91 КПК України (Постанова ККС від 07 листопада 2024 року справа 344/8350/22) [12]. У вирокі ВАКС було зазначено, що суд вважає недопустимим доказом рецензію від 16 січня 2020 року на висновок експерта № 19/17-3/1/58-СЕ/18 від 18 квітня 2018 року. Надана стороною захисту рецензія від 16 січня 2020 року на висновок експерта № 19/17-3/1/58-СЕ/18 від 18 квітня 2018 року (т. 49, а.п. 178-185) не відповідає вимогам ст. 84, 99 КПК України, оскільки Кодексом не передбачений такий вид доказу в кримінальному провадженні, як рецензія. Суд зазначає, що відсутні будь-які відомості щодо підстав та щодо дотримання визначеного КПК України порядку отримання цього доказу стороною захисту. Також, у матеріалах провадження відсутні докази щодо статусу та повноважень у цьому провадженні особи, яка склала та підписала вказаний документ [22].

Досліджуючи питання використання у доказуванні рецензії на висновок експерта, вважаємо доречним звернути увагу на декілька аспектів, які можуть поставити під сумнів обґрунтованість практик неврахування рецензій з формальних підстав, зокрема, посиланням на Порядок.

По-перше, Порядок є підзаконним нормативним актом. Утім, порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, згідно ч. 1 ст. 1 КПК України. А кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України (ч. 2 ст. 1 КПК України). Тому цей Порядок впливати на оцінку допустимості певних фактичних даних як доказів не може, бо не регламентує кримінальне провадження.

По-друге, метою рецензій є, по суті, оспорування обґрунтованості та законності висновку експерта. КПК України не забороняє сторонам оспарювати належність, допустимість, достовірність та достатність доказів, оскільки це цілком логічна та очікувана діяльність в умовах змагальності кримінального провадження. І. Гловук, зокрема, виділяє різні форми заперечення висновку експерта: 1) залучення експерта стороною захисту; 2) оскарження відмови сторони обвинувачення в залученні експерта; 3) звернення із клопотанням у порядку ст. 244 КПК України; 4) допит експерта; 5) клопотання до суду про залучення експерта за наявності підстав, передбачених ст. 332 КПК України; 6) заявлення клопотання дізнавачу або прокурору про проведення експертизи у разі незгоди з результатами медичного освідчування або висновком спеціаліста у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків [23, с. 10]. І хоча не згадано рецензію, є підстави стверджувати, що виділені форми та рецензія мають одне спрямування – заперечення (піддавання сумніву) висновку експерта, що є цілком можливим. Більше того, КПК України прямо передбачає, що висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі (ч. 10 ст. 101). Забезпечити незгоду з висновком без залучення спеціальних знань у іншій формі практично неможливо. Отже, по суті рецензію можна розглядати як одну з декількох форм заперечення (піддавання сумніву, оспорування) висновку експерта.

По-третє, практики залучення рецензій характерні для захисту. Позитивні практики використання рецензій вже цитувалися вище. Як пише Ю. Ярослав, в останній час стало популярним серед адвокатів – рецензування висновку експерта через подачу скарги до Мініюсту України.

Другий шлях – це коли суб'єкт рецензії (рецензент) відшукується стороною по справі за власної ініціативи, а отримана рецензія використовується для підготовки заперечення на висновок експерта. Суб'єкта рецензії (рецензента) за клопотанням сторони (в разі його задоволення судом) в подальшому в якості спеціаліста слід залучати для надання консультації в судовому засіданні. Суб'єкт рецензії (рецензент) за деякими свідченнями вибирається більш демократично (не тільки зі сфери державних спеціалізованих експертних установ!), єдина вимога – щоб він мав спеціальні знання та навички, необхідні для аналізу висновку експерта. З точки зору дотримання вимог законодавства цей шлях не викликає заперечень, бо базується на праві адвоката «одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань» (п. 10 ст. 20 Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). І в цій ситуації суд, отримавши від спеціаліста консультацію щодо правильності обраного у висновку експерта методичного шляху, вправі або погодитись із аналізованим висновком експерта, або, маючи сумнів, продовжити оціночне вивчення цього доказу шляхом застосування спеціальних знань при призначенні наступної (додаткової чи повторної) експертизи [6]. При цьому Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить жодних вказівок або обмежень щодо форми висновків фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань. Тобто по суті ті питання, які мають бути викладені у рецензії, можуть бути так само викладені у будь-якому документі, навіть без назви «рецензія». Отже, виникає питання: чому документ з назвою «висновок фахівця» може бути поданий стороною захисту, а рецензія – ні?

При цьому слід повністю погодитись з тим, що рецензія за своїм змістом не може прирівнюватися до висновку експерта, а покликана лише перевірити належність висновку експерта в частині застосування експертом спеціальних знань [7, с. 213].

По-четверте, в КПК України джерелом доказів є документ. Документом, згідно ч. 1 ст. 99 КПК України, є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Зважаючи на те, що достовірність доказів також має бути встановлена у кримінальному провадженні, то дані, які її підтверджують / спростовують, можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Тому рецензія має ознаки документу як джерела доказів.

По-п'яте, розглядаючи доволі поширений аргумент про «суб'єктивну думку» [9] рецензента, слід визнати, що будь-яка людська думка має елемент суб'єктивності. Оцінка доказів за внутрішнім переконанням теж має елемент суб'єктивності, але кримінальне процесуальне законодавство не відмовляється через це від цього елементу процесу доказування. Більше того, елемент суб'єктивності є і у внутрішньому переконанні експерта (що детально дослідила О. Дуфенюк [24, с. 362–364]), але законодавство, знову ж, через це не відмовляється від висновку експерта як джерела доказів.

Висновки. Питання використання у доказуванні рецензії на висновок експерта має складнощі через наявність Порядку проведення рецензування висновків судових експертів, затверджений Наказом Міністерства юстиції України 03 лютого 2020 року № 335/5, який забороняє рецензування з метою спростування чи підтвердження висновків. Разом з тим, цей Порядок є підзаконним нормативним актом, не входить до складу кримінального процесуального законодавства, а отже, не має впливати на оцінку можливості використання рецензії у доказуванні. Кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість не погодитись з висновком експерта, що можливо зробити у різних формах, у тому числі надати дані, які підтверджують відповідність / невідповідність методикам, достатності зразків, коректності питань тощо. Це може реалізовуватися і шляхом надання рецензії, яка, маючи таку інформацію, відповідає ознакам документа як джерела доказів. Тому оцінка документа з назвою «рецензія» задля забезпечення обґрунтованості процесуального рішення має бути не формальною з покликанням на підзаконний нормативний акт (що фактично є відмовою у дослідженні даних, які можуть свідчити на користь захисту), а сутнісною, тобто має бути проаналізовано зміст та надано оцінку висновку експерта з урахуванням рецензії. При цьому мають бути враховані дані стосовно компетентності носія спеціальних знань, який надав рецензію. Тим не менш, рецензія не може бути ні за яких умов ототожнена з висновком експерта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Порядок проведення рецензування висновків судових експертів, затверджений Наказом Міністерства юстиції України 03 лютого 2020 року № 335/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text>.

2. Бажанюк В.В. Правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2023. 256 с.
3. Лук'янчук О.І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 1 (35). С. 38–47. DOI: 10.37025/1992-4437/2021-35-1-38.
4. Бучинський Й. Рецензія на висновок експерта – баласт чи рятувальний круг для бізнесу? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/recenziya-na-visnovok-eksperta--balast-chi-ryatuvalniy-krug-dlya-biznesu.html>.
5. Авдєєва Г.К. Оцінка достовірності висновку експерта як джерела доказів в Україні та в інших країнах: порівняльно-правовий аналіз. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О.А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2021. № 2 (21). URL: <https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/5654-avdeeva-g-k-otsinka-dostovirnosti-visnovku-eksperta-yak-dzherela-dokaziv-v-ukrajini-ta-v-inshikh-krajinah-porivnyalno-pravovij-analiz>.
6. Ярослав Ю.Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О.А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2019. № 3 (19). URL: <https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/1064-yaroslav-yu-yu-otsinka-visnovku-eksperta-za-dopomogoyu-spetsialnikh-znan>.
7. Шуневич К.А. Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023. 332 с.
8. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757884>.
9. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120948713>.
10. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122188238>.
11. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107679472>.
12. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125321794>.
13. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119251321>.
14. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117701759>.
15. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108069017>.
16. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107478633>.
17. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117066825>.
18. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110353265>.
19. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115060706>.
20. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117233234>.
21. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116009639>.
22. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104026610>.
23. Гловюк І.В. Право сторони захисту на заперечення висновку експерта: конвенційні гарантії та національна правозастосовна практика. *Науково-практичний огляд актуальних проблем судової експертизи та криміналістики*. (Івано-Франківськ, 18 червня 2021 року). Івано-Франківськ: видавник Голіней О.В., 2021. С. 10–13.
24. Дуфенюк О.М. Баланс у кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні: монографія. Львів: Растр-7, 2023. 508 с.